

Daniela Dzienniak-Pulina

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0002-0427-1532>

Klaudia Wolska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0002-8065-5837>

***Modus operandi* wybranych seryjnych
sprawców zabójstw
Czynniki ryzyka i możliwości
oddziaływań resocjalizacyjnych i profilaktycznych**

***Modus operandi* of Selected Perpetrators of Serial Homicide
Risk Factors and Possibilities of Rehabilitation and Prevention Interventions**

Abstract: The aim of the article is to identify the main factors that may shape the development of the psychopathic killer personality. In order to unveil these factors, a “composite drawing” needed to have been created depicting the characteristics of serial killer. What has been indicated in particular are environmental and educational factors which, by triggering a certain mechanism, contribute to the probability of a given individual’s entering the path of evil and breaking social norms. Based on the analysis of selected subject literature, the article propounds a thesis that neither ethnicity nor race influence the development of the psychopathic killer personality features.

Keywords: serial killers, socialization, dysfunctional environment, sexual dysfunctions, psychopathy

Wprowadzenie

Pytanie o naturę dobra i zła jest tym, które towarzyszy ludziom od początków ich rozumnego myślenia. Czym jest dobro i zło? Co powoduje, że niektórzy ludzie stają po stronie zła? W tym artykule zło jest

uosobione w postaci seryjnych zabójców. Czy zło było w nich od samego początku? Czy też zostało wywołane, uruchomione jakimiś czynnikami? To pytania, które postawiono w tym artykule.

Na wstępie należy podkreślić, że zabójstwo oraz morderstwo to dwa zupełnie różne czyny, ze względów stylistycznych jednak pojęcia te będą w tym tekście używane wymiennie. Marcin Szczęsny rozróżnia pojęcie zabójstwa i morderstwa następująco: „Pojęcie zabójstwa odnosi się do każdego umyślnego pozbawienia życia innego człowieka. Natomiast morderstwo jest zabójstwem, w którym sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem, w związku z więzieniem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, z użyciem materiałów wybuchowych”¹.

W artykule dokonano zoperacjonalizowania i odtworzenia profilu seryjnego mordercy na podstawie *modus operandi* sprawców; źródłem materiału jest studium wybranych przypadków. Na wstępie należy postawić tezę, że narodowość nie jest istotnym czynnikiem, gdy rozważamy kwestie związane z uwarunkowaniami, które przekształciły ofiary (z okresu dziecięcego) w seryjnych zabójców (w okresie dorosłości)². Wybrano przedstawicieli różnych państw, aby udowodnić, że najważniejszym czynnikiem jest indywidualna osobowość człowieka, a nie narodowość. Zwrócono uwagę na predestynację wiktymologiczną seryjnych sprawców zabójstw, ponieważ biografie tych osób świadczą o tym, że większość z nich, nim stała się okrutnymi oprawcami, była skrzywdzona³.

Spółeczeństwo samo nieświadomie kreuje seryjnych sprawców zabójstw. Nikt nie rodzi się z gruntu zły. Traумы oraz ludzkie okrucieństwo i nienawiść przyczyniają się do wyłaniania jednostek stwarzających ogromne zagrożenie dla społeczeństwa. Ludzki charakter kształtują życiowe doświadczenia, wspomnienia oraz osoby, które spotykamy na naszej ścieżce egzystencjalnej każdego dnia. Większość sprawców seryjnych zabójstw (tych, którzy zostali już zidentyfikowani i pojmami) miała złe wspomnienia z dysfunkcyjnie działającego domu lub środowiska rówieśniczego. Przeżywane z tego powodu traумы, zgromadzone doświadczenia i wyuczone mechanizmy zachowań i myślenia często wywołują nieprawidłowy rozwój ludzkiej

¹ M. Szczęsny: *Morderstwo a zabójstwo – czym się różnią?* Kruczek. 30.08.2019. <https://kruczek.pl/morderstwo-a-zabojstwo-roznic/> [dostęp: 17.06.2022].

² Niniejszy artykuł został napisany na podstawie pracy dyplomowej: K. Wolska: *Profil seryjnego mordercy*. Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach. Katowice. 2019. Wydruk komputerowy.

³ M. Piwowarczyk: *Kontrowersje wokół seryjnych morderców na przykładzie Zdzisława Marchwickiego*. Prometeusz, [Zdzieszowice] 2010, s. 13.

psychiki⁴. Okrutne zachowania (prześladowania) pozostawiają trwałe ślady w ludzkiej psychice. Bycie ofiarą negatywnie nacechowanych zachowań blokuje odczuwanie pozytywnych emocji wobec osób, nawet tych obojętnych dla sprawcy. Przykre sytuacje wywołują u morderców niepoahamowaną chęć zemsty, która przejawia w licznych zabójstwach ze szczególnym okrucieństwem. Oczywiście wiadomo, że nie każdy człowiek, którego spotkała życiowa trauma czy złe doświadczenia, stanie się od razu bezlitosnym zabójcą. Każdego należy oceniać w kontekście indywidualnym, ponieważ nie ma na świecie dwóch identycznych osób o takich samych uwarunkowaniach środowiskowych⁵. Należy podkreślić, że nawet to samo środowisko lub te same doświadczenia nie na każdego wpłyną w podobny sposób. W przypadku seryjnych zabójców domniemywa się, że istnieje coś jeszcze. Jak piszą francuscy naukowcy, „Różne podejścia neurobiologiczne i neurofizjologiczne mogą umożliwić rozszyfrowanie sposobu, w jaki te osoby funkcjonują, a tym samym zapobieżenie ich [seryjnych zabójców – D.D.P., K.W.] pojawieniu się”⁶. Badania prowadzone nad pracą mózgu pokazują, że u osób z osobowością dysocjacyjną nie wszystkie obszary mózgu funkcjonują prawidłowo. Wykazano również nieprawidłowe funkcjonowanie mózgu u osób ze zdiagnozowanymi zachowaniami psychopatycznymi⁷. Badania wskazują, że dzieci, które doświadczyły przemocy (zarówno fizycznej, jak i seksualnej), w okresie dorosłości mają mniejszą ilość istoty szarej w ciele migdałowatym oraz zakrętach skroniowych, które odpowiadają głównie za pamięć. Ubytki widoczne są również w obszarach odpowiadających za kontrolę poznawczą, czyli umiejętność psychicznej kontroli nad silnymi emocjami, które pojawiają się w trudnych i stresujących sytuacjach⁸.

Ludzi od zawsze fascynuje ciemna strona ludzkiej natury. Niestety bywa, że podziw oraz rozgłos są dla seryjnych morderców motywacją do popełniania zbrodni. Seryjni sprawcy zabójstw cieszą się ogromną

⁴ *Profilowanie kryminalne*. Red. J. Konieczny, M. Szostak. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 63.

⁵ *Ibidem*.

⁶ S. Leistedt et al.: *Psychopathologie du tueur en serie*. „Annale Médico-psychologiques, revue psychiatrique” 2008, vol. 166 (8), s. 677. <https://doi.org/10.1016/j.amp.2008.07.003>. Jeśli nie podano inaczej, tłumaczenie fragmentów – D.D.P., K.K.W.

⁷ K. Siemienkiewicz: *Neurobiologiczne podłoże osobowości psychopatycznej*. „Przegląd Policyjny” 2017, nr 3 (127), s. 161–163. <http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0013.6110>.

⁸ A. Marcinek: *Bite dzieci*. Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Tomaszowie Lubelskim. <http://www.ppp-tomaszow.pl/page/293/bite-dzieci.html> [dostęp: 18.06.2022].

popularnością w mediach masowych i społecznościowych – pobudzają wyobraźnię twórców, pisarzy, scenarzystów oraz reżyserów – ale również często tą sławą się „karmią”⁹.

W niniejszym artykule uwaga będzie skupiona szczególnie na analizie dzieciństwa oraz okresu młodzieńczego seryjnych zabójców, na ich sytuacji rodzinnej oraz środowisku rówieśniczym, w którym dorastali.

Wpływ dzieciństwa oraz środowiska rówieśniczego seryjnych zabójców na kształtowanie się ich osobowości

Nie ulega wątpliwości, że dla prawidłowego rozwoju każdego dziecka najważniejsze jest zaangażowanie rodziców lub opiekunów w jego wychowanie. Faktem jest, że duża część seryjnych morderców przeżyła ogromne traumy, które zniekształciły ich psychikę oraz zdeformowały ich sposób postrzegania rzeczywistości. W psychologii traumy uznawane są za czynniki zapalne wyzwalające choroby psychiczne, zaburzenia osobowościowe, a nawet parafilie (na przykład wampiryzm, nekrofilie, pedofilie, kanibalizm)¹⁰.

Wielu sprawców seryjnych zabójstw doświadczyło w dzieciństwie poważnych urazów na tle zarówno emocjonalnym, jak i seksualnym. Ciężkie przeżycia uruchamiają u jednostek mechanizmy obronne, które blokują i tłumią natężenie uczuć oraz bodźców zewnętrznych¹¹. Przykładem negatywnego mechanizmu obronnego występującego u ofiar, którymi w przeszłości była duża część seryjnych morderców, jest odrętwienie psychiczne¹². Oznacza to, że sprawcy wyparli się swoich uczuć i stali się zobojeźnieni na krzywdę innych ludzi. Seryjni zabójcy podczas dokonywania zbrodni najczęściej dehumanizują ofiary, traktują je jak rzeczy bądź zabawki, które nie mają żadnych uczuć, wartości ani znaczenia. Traktowanie ludzi bezemocjonalnie sprzyja popełnianiom seryjnych zabójstw, ponieważ dehumanizacja ofiar niemal całkowicie niweluje na przykład wyrzuty sumienia¹³.

Albert Bandura, jeden z pionierów teorii społecznego uczenia się, pisał o powielaniu przez dziecko zachowań obserwowanych podczas rutynowego dnia z życia całej rodziny. Rodzice powinni być wzorami godnymi naśladowania. Często zdarza się jednak, że to opiekunowie prowadzący dysfunkcyjny tryb życia, którego nie chcą lub nie potrafią zmienić,

⁹ A. Czerwiński, K. Gradoń: *Seryjni mordercy*. Muza, Warszawa 2001, s. 336.

¹⁰ *Profilowanie kryminalne...*, s. 63.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

jako pierwsi ucą małych negatywnych zachowań¹⁴. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że jeśli rodzice prowadzą nielegalną działalność, to dziecko w przyszłości będzie powielać te przestępcze wzorce, aby rodzice byli z niego dumni lub darzyli go uznaniem¹⁵. Często są to zachowania sprzeczne ze współdzielonymi przez społeczeństwo normami. Można wywnioskować, że czerpanie wiedzy z wzorców rodzicielskich ma pedagogiczny wpływ na prawidłowy bądź nieprawidłowy rozwój małego. Osoby, które na co dzień są świadkami przemocy, zaczynają ją traktować jako czynność rutynową, ponieważ nie potrafią w inny sposób reagować i radzić sobie z problemami¹⁶. To opiekunowie powinni być przykładem godnym naśladowania. Dzieci starają się sprostać oczekiwaniom rodziców, więc usiłują się do nich upodobnić. Dorośli często nie zdają sobie sprawy, jak bardzo mogą zaszkodzić dziecku, gdy prowadzą dysfunkcyjny styl życia. Sami rodzice jednak często nie są świadomi swoich dysfunkcji. Dzieciom wyuczonym negatywnych zachowań niezwykle trudno jest odnaleźć się w normalnej rzeczywistości, gdyż ich wartości i cele są odmienne od tych społecznie akceptowanych. Jeśli dziecko wielokrotnie widzi na przykład to, że ojciec bije matkę, uważa, że ta sytuacja jest całkowicie naturalna. Agresywny ojciec steruje matką i uczy syna braku szacunku do kobiet¹⁷.

Obowiązkiem każdego rodzica jest zapewnienie dziecku poczucia bezpieczeństwa oraz miłości. Jeśli nie wytworzyła się emocjonalna więź między matką a dzieckiem, wówczas mały nie jest w stanie zrozumieć, czym jest miłość oraz troska. Brak pozytywnych uczuć oraz bodźców w domu rodzinnym w trakcie rozwoju dziecka powoduje, że mały w przyszłości może mieć problemy z okazywaniem uczuć, a to z kolei utrudnia nawiązywanie relacji zarówno koleżeńskich, jak i partnerskich¹⁸. Brak szczerych więzi i relacji z innymi ludźmi prowadzi do izolacji oraz stygmatyzacji społecznej. W analizie przypadków sprawców seryjnych zabójstw zauważono, że odtrącenie w dzieciństwie prowadziło do ucieczki dziecka w świat destrukcyj-

¹⁴ U. Szczęch: *Seryjni mordercy. Suma wszystkich lęków*. Wydawnictwo Psychoskok, Konin 2018, s. 25.

¹⁵ „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (3). Pobrano z: http://pedagogika-rodziny.spoleczna.pl/attachments/article/PR_2_3.pdf [17.06.2022].

¹⁶ M. Meyer: *Hierarchie wartości jako wyznacznik zachowań sprzecznych z prawem. Polsko-niemieckie studium porównawcze*. Impuls, Kraków 2003, s. 25.

¹⁷ A. Bandura: *Teoria społecznego uczenia się*. [Przetłum. J. Kowalczevska, J. Radzicki. Red. nauk. wykonał i przedm. do pol. wyd. napisał M. Kofta]. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, s. 18.

¹⁸ H. Cudak: *Rola kultury pedagogicznej rodziców w eliminowaniu dysfunkcji rodziny*. „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (3), s. 15. Pobrano z: http://pedagogika-rodziny.spoleczna.pl/attachments/article/PR_2_3.pdf [17.06.2022].

nej fantazji¹⁹. Trauma porzucenia lub alkoholizm rodziców powodujący u dzieci występowanie FAS/FASD i uszkodzający niektóre ośrodki nerwowe mózgu są przykładem tego, jak głęboko dysfunkcje rodziców mogą wpłynąć na rozwój dzieci, jak mogą je niemal popchnąć w kierunku dysfunkcyjnych zachowań²⁰.

Wielu sprawców seryjnych zabójstw, jak stwierdzono, wychowywało się w rodzinach wieloprotoblemowych. Nieetyczne wzorce socjalizacyjne, pierwotne i wtórne, obserwowane w domu i środowisku sprawiły, że dzieci zaczęły funkcjonować wbrew akceptowalnej hierarchii wartości. Rodzice lub opiekunowie przeważającej części seryjnych morderców znęcali się nad swoimi dziećmi fizycznie i psychicznie²¹. We wnioskach opracowanych przez ośrodki terapii wskazuje się, że surowe kary wymierzone za nawet najdrobniejsze przewinienia wywoływały u dzieci narastającą i tłumioną frustrację. Eskalacja tak głęboko zakorzenionego gniewu oraz poczucia niesprawiedliwości wpływała destrukcyjnie na psychikę małoletniego²². Niepełne rodziny, w których brakowało jednego z rodziców, na przykład odpowiedzialnego ojca, który powinien dawać odpowiedni przykład dziecku, również nie były środowiskiem dobrego wychowania²³.

Seryjni mordercy często nienawidzą kobiet. Podłożem zakorzenionego gniewu sprawców zabójstw wobec osób odmiennej płci często bywa chroniczne wyśmiewanie i odtrącanie oraz nieudane kontakty seksualne. Wielu z seryjnych zabójców było ofiarami napiętnowań seksualnych ze strony opiekunów. Takie doznania są traumatyczne i z pewnością pozostawiają trwałe ślady w psychice każdego człowieka²⁴. Powodują cykliczne przeżywanie urazu psychicznego wskutek na przykład stresu pourazowego. Traumatyzacja powodują, że ofiary żyją w ciągłym strachu, z którym nie potrafią się uporać. Brak poczucia bezpieczeństwa oraz brak osoby zaufanej wpędza

¹⁹ J. Stukan: *Polscy seryjni mordercy*. Prometeusz, Kraków 2009, s. 24.

²⁰ I. Palicka, M. Klecka, J. Przybyło: *Zaburzenia neurorozwojowe i ich wpływ na kształtowanie się przywiązania, na przykładzie dzieci z FAS/FASD – teoretyczne implikacje w praktyce klinicznej pracowników Fundacji Fastryga*. W: *Przywiązanie. Związki intymne, osobowość oraz problematyka kliniczno-terapeutyczna*. Red. K. Lubiewska. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2017, s. 164–181.

²¹ T. Hanausek, J. Leszczyński: *Kryminologiczne i kryminalistyczne problemy zabójstw z łubieżności*. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995, s. 131.

²² *Seryjni mordercy – jaki wpływ na ich „karierę” ma dzieciństwo?* Ośrodki Terapii. <https://osrodkiterapii.pl/seryjni-mordercy-jaki-wplyw-na-ich-kariera-ma-dziecinstwo/> [dostęp: 18.06.2022].

²³ M. Całkiewicz: *Modus operandi sprawców zabójstw*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010, s. 151.

²⁴ *Ibidem*.

jednostkę w spotęgowaną i narastającą frustrację²⁵. Znęcanie się nad dziećmi powoduje u nich lęk przed otaczającą rzeczywistością. Dzieci po takich przeżyciach czują się bezbronni i mają zaniżoną samoocenę. Najłatwiejszą formą ucieczki jest separacja od realizmu i ucieczka w świat iluzji. Zabójcy już jako dorośli mężczyźni z bagażem traumatycznych doświadczeń wykazują manię wyższości, ponieważ mają obsesję na punkcie dominacji oraz kontroli²⁶. Zbrodnie pozwalają się im dowartościować, to oni pełnią w nich rolę władcy, od którego zależy życie i śmierć ofiary. Wielu morderców w dzieciństwie odczuwało stały brak kontroli i możliwości podejmowania samodzielnych decyzji, dlatego dorastając, dążyło do pełnej władzy „po trupach” (w sensie dosłownym). Podniecenie sprawców jest wywoływane pełną dominacją nad ofiarą i widocznym w jej oczach strachem przed sprawcą. Ten strach pobudza zabójców i ich podnieca²⁷.

Fantazja jako determinant motywacyjny

Ucieczki w świat fantazji to główny czynnik łączący *modus operandi* wielu seryjnych zabójców²⁸. Jednostki dotknięte poważnymi problemami starają się odseparować od realnego świata, aby dłużej nie doznawać krzywd i upokorzeń. Świat wyimaginowany jest dla takich osób jedyną drogą ratunku, ponieważ w świecie iluzji mogą one prowadzić życie, o jakim marzyły. Fantazje wyrażają się w myślach, emocjach oraz marzeniach, na przykład o przyszłych sukcesach²⁹. Światy fantazji seryjnych morderców wypełnione były mrocznymi i agresywnymi wizjami zemsty na społeczeństwie. Sprawcy marzyli o pełnej dominacji, kontroli, władzy oraz burzliwym życiu seksualnym. Niebezpieczeństwo pojawia się, gdy sprawca nie dostrzega granic między marzeniami a realnym życiem³⁰. Przenoszenie złudzeń, iluzji do rzeczywistości prowadzi do dokonania długo planowanej i wyobrażanej zbrodni. Wybór ofiary oraz narzędzia zbrodni również jest często skrupulatnie zaplanowany, ponieważ sprawca marząc o zabójstwie przez długi czas, stara się doskonalić przestępstwo w każdym detalu³¹.

²⁵ J. Gołębiowski: *Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychologicznej nieznanymi sprawców przestępstw*. Wyd. 2., poszerz. i popr. Centrum Psychologii Kryminalnej, Łomianki 2017, s. 187.

²⁶ Ibidem.

²⁷ S. Giannangelo: *Psychopatologia seryjnego morderstwa. Teoria przemocy*. Przekł. J. Groth. „Jeżeli P To Q” Wydawnictwo, Poznań 2007, s. 46.

²⁸ B. Lach: *Profilowanie kryminalistyczne*. [Stan prawny na 1 grudnia 2013]. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 210.

²⁹ Ibidem, s. 212.

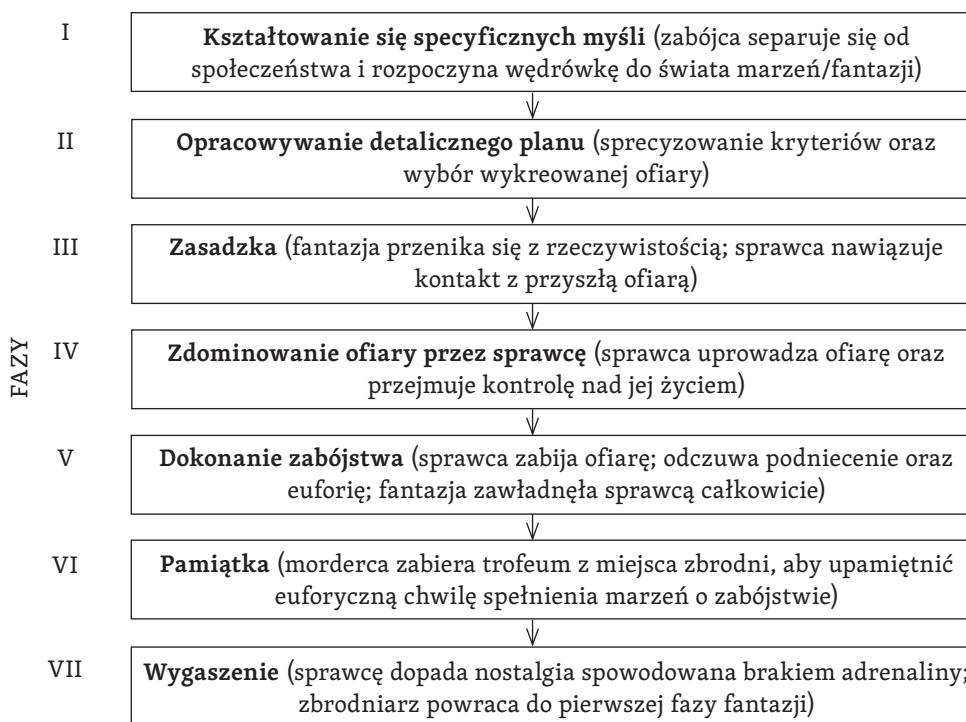
³⁰ Ibidem.

³¹ M. Całkiewicz: *Modus operandi sprawców zabójstw...*, s. 151.

Wizje pełne agresji oraz przemocy, podsypane oglądaniem drastycznej pornografii, zaburzają rozwój dziecka oraz odbiór rzeczywistości. Uznaje się, że fantazja jest czynnikiem wyzwalającym oraz motywującym dokonanie zbrodni³². Sprawca pochodzący z dysfunkcyjnej rodziny już jako dziecko odgradzał się od zniechęconego świata i przenosił w „lepsze miejsce”. Świat fantazji wypełniony był scenami przemocy i erotyzmu, w świecie realnym przekładało się to na częstą masturbację – już wtedy można było stwierdzić u młodocianego zaburzenia dysfunkcyjne³³.

Przewlekły charakter wyobrażeń (na przykład o zabójstwach, gwałtach, przemocy) prowadzi do destrukcji zdrowia psychicznego w późniejszym okresie rozwoju. Gdy dziecko chronicznie ucieka do wyimaginowanego świata, zaczyna prowadzić aspołeczny styl życia, coraz częściej wybiera świat snów i imaginalności zamiast egzystencji w rzeczywistości³⁴.

Fantazjowanie u morderców możemy podzielić na siedem etapów (zob. rys. 1).

Rys. 1. Etapy fantazji.

Opracowanie własne na podstawie: B. Lach: *Profilowanie kryminalistyczne*. [Stan prawny na 1 grudnia 2013]. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014, s. 212.

³² Ibidem.

³³ S. Giannangelo: *Psychopatologia seryjnego morderstwa...*, s. 54.

³⁴ Ibidem.

Przedstawiony schemat odzwierciedla cykliczne działanie fantazji na sprawców zabójstw. Cykl ten jest powtarzany bez znaczących odstępstw i charakteryzuje działanie dużej części seryjnych morderców.

Profil seryjnego zabójcy

Po przeanalizowaniu studiów przypadków seryjnych sprawców morderstw wyodrębniono poszczególne cechy seryjnego zabójcy³⁵. W analizie zestawiono wszystkie informacje, które pozyskano z literatury naukowej oraz literatury faktu (biografii oraz wywiadów). Seryjni mordercy, których sylwetki wybrano do analizy, pochodzą z różnych rejonów świata. Wybór ten był motywowany chęcią wykazania, że na ukształtowanie cech sprawcy seryjnych zabójstw nie ma wpływu narodowość; liczy się indywidualna osobowość, którą kształtują wspomnienia, traumy i przeżycia każdego z tych zbrodniarzy³⁶. Seryjni zabójcy, których studia przypadków wybrano do analizy, to sprawcy najbrutalniejszych zbrodni w historii ludzkości. W biografiach oraz wywiadach z seryjnymi sprawcami zabójstw szczególną uwagę zwrócono na informacje o wpływie środowiska rodzinnego oraz rówieśniczego na kształtowanie się psychiki, osobowości oraz charakteru tych osób.

W tabeli 1 podano informacje o *modus operandi* sprawców seryjnych zabójstw. W przeanalizowanych przypadkach wybór ofiar, narzędzi zbrodni, lokalizacji, nawet aranżacja scen przestępstwa, podpis oraz pamiętka zbrodni są ściśle związane z dzieciństwem seryjnych zbrodniarzy. Wybór ofiar czy sposób ułożenia ciał w dużej mierze ma związek z traumami okresu dziecięcego. Często zdarzało się, że seryjni zabójcy na swoje ofiary wybierali osoby, które przypominały im tak zwanego kata z przeszłości. Potrzeba dominacji oraz triumfu nad zniechęconą postacią skłaniały wielu seryjnych morderców do nadzabijania, czyli zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem. Istotny jest fakt, że ciała ofiar pozostawiane były często w pozycji uległej, a pamiętki zabierane z miejsca zbrodni miały dostarczać emocji popełniającemu ją jeszcze długo po dokonaniu zabójstwa.

W tabeli 2 zaprezentowano zrekonstruowany profil seryjnego zabójcy.

³⁵ Ł. Wroński: *Seryjni i wielokrotni mordercy. Profilowanie psychologiczne i psychogeograficzne*. Wyd. 2. Centrum Psychologii Kryminalnej, Łomianki 2016, s. 42.

³⁶ S.J. Hicks, B.D. Sales: *Profilowanie kryminalne*. Przekł. A. Sawicka-Chrapkiewicz. Red. nauk. polskiego wyd. B. Lach. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 43.

Tabela 1

Modus operandi seryjnych zabójców

<i>Modus operandi</i>	Przykłady sprawców
Trofeum - seryjni zabójcy kolekcjonują i zabierają z miejsca zbrodni pamiątkę (trofeum); podczas wspominania sceny przestępstwa i samego morderstwa sprawcy na przykład masturbują się.	Jeffrey Dahmer, Joel Rifkin, Ted Bundy, Edward Gein
Scena morderstwa - wybór lokalizacji, narzędzia zbrodni, sposobu dokonania zabójstwa, „podpisu” oraz zorganizowania zależy od <i>modus operandi</i> sprawcy.	Sprawcy zorganizowani: Joel Rifkin, Gerard John Schaeffer Sprawcy niezorganizowani: Ed Kemper, Herbert Mullin
Wybór ofiary - zależy od preferencji i kryteriów sprawcy; morderca wybiera ofiarę na podstawie motywacji, która nim kieruje; jeżeli nienawidzi na przykład danej grupy zawodowej, etnicznej i religijnej, to ofiarami ataków padają członkowie danych społeczności.	Gary Ridgway (prostytutki), Kuba Rozpruwacz (prostytutki), John Gacy (chłopcy)

Opracowanie własne na podstawie: A. Poppek: *Seryjni mordercy. Prawdziwe historie XX wieku*. G+J Gruner + Jahr Polska, Warszawa 2013; J. Stukan: *Polscy seryjni mordercy*. Prometeusz, Kraków 2009; Idem: *Seryjni mordercy*. Wyd. 3. popr. Wydawnictwo Aktywa, Frampol 2017; S. Giannangelo: *Psychopatologia seryjnego morderstwa. Teoria przemocy*. „Jeżeli P To Q” Wydawnictwo, Poznań 2007.

Tabela 2

Charakterystyka seryjnych zabójców (wybrane zmienne)

Zmienna	Opis zmiennej i jej znaczenie dla ukształtowania cech seryjnego zabójcy	Przykłady sprawców
Narodowość	Na całym świecie odnotowywane są przypadki seryjnych zabójstw (narodowość nie jest czynnikiem determinującym ukształtowanie cech seryjnego mordercy).	Ted Bundy (USA), Karol Kot (Polska), Andriej Czekałiło (Rosja)
Wyznanie religijne	Wyznanie religijne nie determinuje ukształtowania cech seryjnego mordercy. Niektórzy sprawcy wierzyli w Boga i zdawali sobie sprawę z tego, że popełniają grzechy, za które - według ich wierzenia - powinni zostać skazani na wieczne potępienie. Nie powstrzymało ich to jednak przed mordowaniem niewinnych ofiar.	Ted Bundy, Karol Kot (obydwaj wierzyli w Boga)
Wiek	Znaczenie wieku sprawców nie jest jednoznaczne.	Amardeep Sada (pierwsze zabójstwo w wieku 7 lat), Joachim Knychała (pierwsze zabójstwo w wieku 22 lat)

cd. tab. 2

Wygląd zewnętrzny	Wygląd nie jest ściśle powiązany z charakterystyką osób, które popełniają czyny przestępcze. Wygląd nie ma związku z ludzkimi zachowaniami.	Ted Bundy (potrafił oczarować kobiety swoim wyglądem)
Inteligencja oraz spryt	Inteligencja nie ma związku z ludzką osobowością. Nie zmienia to jednak faktu, że inteligentnych i zorganizowanych sprawców o wiele trudniej jest zidentyfikować.	Ted Bundy (miał wykształcenie prawnicze oraz psychologiczne)
Ekonomia	Pieniądże mogą ułatwić organizację zbrodni, ale nie mają wpływu na ukształtowanie się cech seryjnego zabójcy.	Ted Bundy (zamożny), Albert Fish (ubogi)

Opracowanie własne na podstawie: M. Całkiewicz: *Modus operandi sprawców zabójstw*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010; T. Hanausek, J. Leszczyński: *Kryminologiczne i kryminalistyczne problemy zabójstw z łubieżności*. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995; B. Hołyst: *Psychologia kryminalistyczna*. LexisNexis, Warszawa 2004; J.M. Jastrzębski: *Bestie. Zbrodnie i kary*. Wyd. 2. Wydawnictwo Aktywa, Frampol 2017.

Wiek, status majątkowy, wygląd, narodowość, wyznanie religijne oraz inteligencja sprawców seryjnych zabójstw nie mają znaczącego wpływu na ich motywacje. Cechy te mogą jedynie ułatwić lub utrudnić dokonanie zbrodni, ale nie są bezpośrednimi przyczynami jej popełnienia.

W tabeli 3 zamieszczono informacje o związku między sposobem spędzania czasu wolnego a ukształtowaniem się cech sprawcy seryjnych zabójstw.

Tabela 3

Czas wolny a osobowość seryjnego zabójcy

Zmienna	Opis zmiennej i jej znaczenie dla ukształtowania cech seryjnego zabójcy	Przykłady sprawców
Zainteresowania	Dużą część seryjnych morderców fascynowała broń, tortury, przemoc, zabijanie i agresja. Osoba, która ma tak specyficzne zainteresowania, może budzić pewne kontrowersje związane z jej upodobaniami, ale przecież nie każdy, kto interesuje się militariami, jest seryjnym zabójcą. Takie specyficzne hobby może jedynie ukierunkować policję oraz ułatwić jej odnalezienie sprawcy morderstwa.	Karol Kot, Jeffrey Dahmer, David Berkowitz
Muzyka, filmy i literatura	Zabójcy słuchali różnej muzyki, według własnego gustu. Natomiast większość książek i filmów, którymi się interesowali, była związana z wojną, przemocą, zabójstwami, bronią i torturami. Przeważnie tylko taka tematyka zwracała ich szczególną uwagę.	Karol Kot, Jeffrey Dahmer, Ted Bundy

cd. tab. 3

Pornografia	Pornografia ma ogromny wpływ na usposobienie danej jednostki, ponieważ u morderców rozbudza wyobraźnię w negatywny sposób. Oglądanie pornografii, która jest pełna przemocy i parafilii, przyczynia się do dokonywania morderstw z lubieżności w celu wypróbowania w rzeczywistości praktyk seksualnych, które były ukazane w filmie.	Ted Bundy (w wywiadach opowiadał o negatywnym wpływie pornografii na rozwój człowieka)
Fantazja	Fantazja ma kolosalny wpływ na życie każdego człowieka, a tym bardziej mordercy. W łatwy sposób można się zatracić w wyimaginowanym świecie, a wtedy trudno odróżnić fikcję od prawdy. Gdy świat złudzeń przenika realność i miesza się z nią, człowiek nie ma żadnych zahamowań, a to prowadzi do działań, które mają katastrofalny wpływ na życie własne człowieka oraz innych ludzi.	Karol Kot, Ted Bundy, Pedro Lopez, Andriej Czekatilo

Opracowanie własne na podstawie: M.H. Kowalczyk: *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele, pedofile i ich resocjalizacja*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014; B. Lach: *Profilowanie kryminalistyczne*. [Stan prawny na 1 grudnia 2013]. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014; A. Poppek: *Seryjni mordercy. Prawdziwe historie XX wieku*. G+J Gruner + Jahr Polska, Warszawa 2013; U. Szczęch: *Seryjni mordercy. Suma wszystkich lęków*. Wydawnictwo Psychoskok, Konin 2018; J. Stukan: *Seksualni seryjni mordercy*. Psyche, [Opole] 2015.

Sposób spędzania czasu wolnego ma niebagatelny wpływ na ludzką psychikę. Duża część seryjnych sprawców zabójstw oglądała drastyczną oraz brutalną pornografię, sceny przemocy, tortur, interesowała się militariami, wojnami, truciznami oraz agresją. Brutalne sceny potęgowały działanie obrazów wyimaginowanych. Pełne przemocy wizje z czasem zaczęły wpływać destrukcyjnie na psychikę zabójcy, a w kulminacyjnym momencie w swoim życiu sprawca zaczynał wcielać w czyn swoje mroczne fantazje. Zanik granicy między światem realnym a rzeczywistym jest, jak można sądzić, przełomowym momentem w życiu seryjnych zbrodniarzy.

Informacje na temat związku między osobowością seryjnego mordercy a jego relacjami w środowisku życia zaprezentowano w tabeli 4.

Tabela 4

Relacje w środowisku życia a osobowość seryjnego mordercy

Środowisko	Opis środowiska i jego wpływ na ukształtowanie się cech seryjnego zabójcy	Przykłady sprawców
Dom rodzinny	Doświadczenia dzieciństwa mają największe znaczenie dla ukształtowania się osobowości sprawcy, ponieważ wychowanie ma ogromny wpływ na psychikę dziecka. Dziecko powinno być nauczone rozróżniać dobro i zło. Wszystko to, co dzieje się w rodzinnym domu, jest uważane przez małe dziecko za normalne i przyzwoite, ponieważ tylko taką codzienność ono zna. Emocje i uczucia okazywane przez prawnych opiekunów dziecka powinny być konkretne, sprecyzowane i wyrażane tak, aby podopieczny czuł się kochany oraz wspierany w ważnych dla niego chwilach. Dziecko, które nie doświadczy nigdy miłości i troski, staje się wycofane oraz nie potrafi okazywać żadnych pozytywnych uczuć i emocji, ponieważ są mu one obce i dla niego niezbrane. Dorosły, który doświadczył w dzieciństwie przemocy i agresji, jest niestabilny psychicznie, ponieważ nie może poradzić sobie z traumą, która go spotkała.	Karol Kot, Ted Bundy, Pedro Lopez, Andriej Czekatiło, Albert Fish, Joachim Knychała, Paul Bernardo, John Wayne Gacy
Środowisko rówieśnicze	Zabójcy często w dzieciństwie byli dręczeni przez rówieśników. Dziecko, które pada ofiarą nękania przez kolegów, już na zawsze ma w pamięci wstrząsające wspomnienia, wywołują one uraz psychiczny. Odizolowanie od społeczeństwa jest przyczyną ucieczki dziecka w świat fantazji, który bardzo często przepełniony jest gniewem ukierunkowanym na prześladowców. Strach przed ludźmi wzbudza złość, a ta z kolei podsyca chęć do dokonania zemsty na ludziach za wyrządzone krzywdy. Nie każdy seryjny morderca jest w konflikcie z otoczeniem, ale większość zabójców, zanim stała się katami, była dręczona.	Andriej Czekatiło, Albert Fish, Ed Gein, Joachim Knychała
Życie miłosne	Zazwyczaj życie miłosne oraz erotyczne seryjnych zabójców jest nieudane, co wzbudza ich ogromną frustrację.	Andriej Czekatiło, Joachim Knychała
Przemoc wobec zwierząt	Seryjni zabójcy często w dzieciństwie maltrewali zwierzęta.	Karol Kot, Edmund Kemper, David Berkowitz

Opracowanie własne na podstawie: J. Jastrzębski: *Bestie. Zbrodnie i kary*. Wyd. 2. Wydawnictwo Aktywa, Frampol 2017; K. Gradoń: *Zabójstwo wielokrotne. Profilowanie kryminalne*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2010; J. Gierowski: *Motywacja zabójstw*. Rozprawa habilitacyjna. Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika w Krakowie. Kraków. 1989. Maszynopis; J. Stukan: *Seryjni mordercy*. Wyd. 3. popr. Wydawnictwo Aktywa, Frampol 2017.

Relacje międzyludzkie mają istotne znaczenie dla kształtowania się motywacji seryjnych sprawców zabójstw. Negatywne doświadczenia z rodzinnego domu, ze środowiska rówieśniczego czy nieudane życie intymne mają ogromny wpływ na kształtowanie się norm, wartości, sumienia czy postrzegania otaczającego świata i społeczeństwa. Kluczowy jest również stosunek człowieka do zwierząt, gdyż osoby zdolne do krzywdzenia niewinnych istot mogą być zdolne również do wyrządzenia w przyszłości okrutniejszych zbrodni wobec ludzi. Stygmatyzacja społeczna, izolacja, nękanie, poniżanie, przemoc, brak więzi emocjonalnych oraz prawidłowych wzorców często są powodem zaburzenia hierarchii wartości u seryjnych sprawców zabójstw. Chęć zemsty za doznane krzywdy jest według autorek jedną z głównych motywacji, którymi kieruje się duża część seryjnych morderców.

Na ukształtowanie się osobowości seryjnego zabójcy mogą mieć również wpływ takie czynniki, jak popęd seksualny, choroby psychiczne czy picie alkoholu lub/i zażywanie narkotyków (zob. tabela 5).

Tabela 5

Popęd seksualny, zaburzenia osobowości i uzależnienia a osobowość seryjnego zabójcy

Zmienna	Opis zmiennej i jej wpływ na ukształtowanie się osobowości seryjnego zabójcy	Przykłady sprawców
Popęd seksualny	Popęd seksualny w odniesieniu do sprawców seryjnych zabójstw można rozważać w dwóch aspektach. Z jednej strony nie ma znaczenia to, czy ktoś jest homoseksualny czy heteroseksualny, ponieważ nie ma to wpływu na jego charakter i osobowość. Z drugiej strony popęd seksualny może mieć ogromny wpływ na <i>modus operandi</i> sprawcy, ponieważ dewiacje seksualne, tj. nekrofilia, pedofilia, kanibalizm itd., zachęcają mordercę do czynności przestępczych, krzywdzenia ofiar. Sprawca, który pragnie wyładować swój popęd seksualny, przestaje zważać na konsekwencje, marzy o zaspokojeniu swoich potrzeb. Na przykład zabójca kanibal musi odebrać życie człowiekowi, aby posmakować ludzkiego mięsa.	Pedro Lopez (kanibal), Karol Kot (wampir), Mariusz Trynkiewicz (pedofil), Albert Fish (pedofil), Andriej Czekałiło (pedofil, wampir, nekrofil, kanibal), Jeffrey Dahmer (pedofil, nekrofil, wampir)

cd. tab. 5

Choroby psychiczne	Wielu morderców cierpi na różne choroby i zaburzenia psychiczne (na przykład schizofrenię), które utrudniają właściwy osąd sytuacji. Sprawca, który słyszy głosy bądź doświadcza omamów, jest niepoczytalny w chwili popełniania zbrodni, dokonuje jej nieświadomie, pod wpływem choroby. Wielu seryjnych morderców symulowało objawy psychotyczne, ponieważ liczyło na złagodzenie wyroku.	David Berkowitz, Albert Fish, Herbert Mullin, Peter Sutcliffe, Ed Gein
Alkohol oraz narkotyki	Stymulanty nie mają bezpośredniego wpływu na dokonanie morderstwa przez seryjnych zabójców. Mogą jedynie dodawać odwagi lub wywoływać zubożenie. Wielu morderców przed dokonaniem zbrodni piło alkohol lub zażywało narkotyki, żeby sobie dodać odwagi. Zaraz po dokonaniu morderstwa zabójcy również lubią sięgać po różnego rodzaju używki w celu rozładowania emocji i wyciszenia się.	Jeffrey Dahmer, Ronald DeFeo, Luis Garavito, Thomas Quick

Opracowanie własne na podstawie: M. Kowalczyk-Jamnicka: *Zabójcy seryjni i wielokrotni. Studium kryminologiczno-wikymologiczne*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021; U. Szczęch: *Seryjni mordercy. Suma wszystkich lęków*. Wydawnictwo Psychoskok, Konin 2018; J. Stukan: *Seksualni seryjni mordercy*. Psyche, [Opole] 2015; J. Szmigielska: *Wybrane zagadnienia z zakresu etiologii zjawiska seryjnych morderstw*. I-BiS, Wrocław 2007; A. Czerwiński, K. Gradoń: *Seryjni mordercy*. Muza, Warszawa 2001.

Zaburzenia psychiczne oraz uzależnienia pełnią kluczową rolę w życiu każdego człowieka. Wielu sprawców seryjnych zabójstw dokonuje zbrodni pod wpływem zaburzeń osobowości oraz dewiacji seksualnych. Seryjne zbrodnie popełniane były często pod wpływem omamów wzrokowych oraz słuchowych. Zabójcy tłumaczyli wielokrotnie, że wypełniali polecenia głosu w ich głowie, który kazał im zabijać i pochodził na przykład od boga, demona lub diabła. Dewiacje seksualne również są istotne, gdyż niewłaściwie ukierunkowany popęd seksualny i brak kontroli nad nim odgrywają znaczącą rolę w dokonywaniu na przykład zabójstw z lubieżności. Parafilie, tj. pedofilia, nekrofilia, wampiryzm oraz kanibalizm, determinowały popełnienie wielu seryjnych zabójstw, gdyż na przykład pragnienie picia krwi lub jedzenia ludzkiego mięsa są niemożliwe do zrealizowania bez ciała ofiary.

Wnioski

Najistotniejszym czynnikiem wpływającym na kształtowanie się osobowości oraz *modus operandi* sprawców seryjnych zabójstw są traumy doświadczone w dzieciństwie (w domu rodzinnym, w środowisku rówieśniczym) lub w relacjach erotycznych. Należy więc podkreślić zna-

czenie wychowania dzieci przez rodziców. Społeczeństwo z pewnością w wysokim stopniu przyczynia się do ukształtowania się osobowości seryjnego zabójcy, wpływ na to mają na przykład ludzka nienawiść, egocentryzm oraz fascynacja tematyką zabójstw nagłaśniana w mediach masowych. Czynniki te wzmacniają jednak już rozpoczęte procesy wywołane przez złe, niewystarczające, dysfunkcyjne relacje i doświadczenia z innymi ludźmi, w tym przede wszystkim z najbliższymi. Choroby psychiczne, zaburzenia osobowości oraz dewiacje seksualne wywoływane są przez czynniki zapalne, którymi są ciężkie przeżycia, traumy.

Zakończenie

Na podstawie danych pozyskanych w toku analizy koncepcji oraz teorii, a także informacji zebranych z biografii seryjnych zabójców i wywiadów z nimi stworzono portret seryjnego mordercy. Głównym założeniem towarzyszącym opracowywaniu portretu była analiza poszczególnych czynników, uwarunkowań oraz cech zabójców, które miały wpływ na to, kim finalnie się oni stali. Opracowany profil ma za zadanie ułatwić zrozumienie postrzegania rzeczywistości przez seryjnych morderców oraz zwrócić uwagę na konsekwencje przemocy psychicznej, fizycznej i obojętności na krzywdę, która często ma swój początek w środowisku pierwotnym, w rodzinie. Seryjni mordercy często wtapiają się w tłum, są – jak by to określił Erving Goffman – perfekcyjnymi aktorami, oszustami, którzy przez długi czas potrafią nosić maski szanowanych lub przeciętnych obywateli na pozór robiących to, czego oczekuje od nich społeczeństwo, płacących podatki, uprzejmych lub niewyróżniających się z tłumu. Niestety żadne społeczne nagrody nie są w stanie dać tym osobom tego, co daje im satysfakcja z popełnionego morderstwa, ponieważ pewna granica w ich świadomości została już przekroczona. Nie każdy, kto wychował się w dysfunkcyjnym domu, zostanie seryjnym mordercą, ale z pewnością szansa na to, iż taka osoba nie będzie potrafiła sobie radzić w życiu codziennym oraz zejdzie na drogę przestępstw, zwiększa się. Niestety nie jesteśmy w stanie zapobiec temu stanowi rzeczy, nawet przy najlepiej rozwiniętej pomocy instytucjonalnej (pomoc społeczna, profilaktyka zdrowia, opieka psychologiczna, pedagogika itp.). Jeśli jednak będziemy czujni, możemy uchronić wiele dzieci przed wstąpieniem na drogę zła.

Implikacje dla praktyki pedagogicznej

Nad prawidłowym rozwojem oraz wychowaniem dzieci czuwają pedagodzy. Ich zadaniem jest zwrócić szczególną uwagę na zaburzenia rozwoju, rozpoznać dysfunkcje oraz symptomy, które mogą świadczyć o tym, że z podopiecznym dzieje się coś złego. Najgorsze, co może zrobić opiekun/pedagog, to przejawiać obojętność. Brak reakcji na krzywdę jest równoznaczny z przyzwoleniem na przykład na poniżanie, przemoc oraz agresję. Każdy niepokojący objaw niewłaściwego rozwoju lub zachowania bądź ślady przemocy powinny być od razu zgłaszane odpowiednim władzom oraz służbom. Interwencja oraz kontrola na pewno nie zaszkodzą, a mogą pomóc małoletniemu i uchronić go przed krzywdą. Każde zgłoszenie o przemoc, podejrzanym zachowaniu lub braku odpowiedniej opieki powinno być rozpatrywane i rozstrzygane w trybie priorytetowym, gdyż czas działa na niekorzyść bezbronnego nieletniego. Zbyt późna reakcja może doprowadzić do nieodwracalnych zmian w osobowości ofiary.

Warto też przemyśleć podejście do resocjalizacji. Naszym zdaniem kary powinny być adekwatne do czynów. Kara powinna uczyć i pomagać wyciągnąć prawidłowe wnioski z dysfunkcyjnego zachowania. Ze sprawcami przestępstw powinno się przeprowadzać specjalistyczne sesje psychologiczne, a nie interweniować krzykiem, złością, nerwami oraz przemocą. Zamiast siły i agresji skuteczniejsza jest dobrze dobrana terapia oraz narzędzia edukacyjno-wychowawcze, które zmotywują sprawcę do zmiany hierarchii wartości oraz wskażą na przykład nowy cel w życiu. Dużo korzystniejsze są mediacje lub negocjacje niż choćby okazywanie siły po to, by wymusić posłuszeństwo. Osoba skazana zasługuje na szacunek oraz poszanowanie jej godności (nawet w warunkach izolacji), ponieważ karą samą w sobie jest pozbawienie wolności. Inne pejoratywne zachowania względem skazanego, które mają być dodatkową karą, są niedopuszczalne, do takich należy choćby poniżanie. Kara pozbawienia wolności powinna być ostatecznym narzędziem kary, powinna być zasądzana tylko wtedy, gdy wyczerpie się już wszystkie inne środki oraz sankcje mogące umoralnić sprawcę oraz zmienić jego stosunek do życia i społeczeństwa. Przebywanie w demoralizującym środowisku może wpłynąć na eskalację zachowań dewiacyjnych/dysfunkcyjnych. Duże skupienie osób zdemoralizowanych w jednym miejscu (celi, zakładzie karnym) może przyczynić się do spotęgowania stopnia demoralizacji jednostki. Korzystniejszymi metodami resocjalizacji są prace społeczne, terapia, sesje z psychologami itd.

Kluczową rolę w wychowaniu dziecka pełni komunikacja oraz współpraca między rodziną, nauczycielami, pedagogami, psychologa-

mi oraz terapeutami. Czujność oraz wrażliwość na potrzeby i problemy podopiecznego powinna być traktowana jako wartość priorytetowa. Wczesne zauważenie, skonsultowanie i rozwiązanie problemu, zapewnienie dziecku i rodzinie wsparcia może uchronić je przed negatywnym wpływem środowiska.

Bibliografia

- Aggrawal A.: *Necrophilia. Forensic and Medico-legal Aspects*. CRS Press, Boca Raton 2011.
- Bandura A.: *Teoria społecznego uczenia się*. [Przetłum. J. Kowalczevska, J. Radzicki. Red. nauk. wykonał i przedm. do pol. wyd. napisał M. Kofta]. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.
- Błachut J., Gaberle K., Krajewski K.: *Kryminologia*. Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2004.
- Cader B. et al.: *Anna. Cz. 1: Zabójstwo seksualne – problemy teoretyczne*. Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1980.
- Całkiewicz M.: *Modus operandi sprawców zabójstw*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010.
- Czerwiński A., Gradoń K.: *Seryjni mordercy*. Muza, Warszawa 2001.
- Dreszer R.: *Zarys psychiatrii sądowej dla medyków i prawników*. Wyd. 2. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1964.
- Giannangelo S.J.: *Psychopatologia seryjnego morderstwa. Teoria przemocy*. Przekł. J. Groth. „Jeżeli P To Q” Wydawnictwo, Poznań 2007.
- Gierowski J.: *Motywacja zabójstw*. Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika w Krakowie. 1989. Rozprawa habilitacyjna. Maszynopis.
- Gołębiowski J.: *Profilowanie kryminalne. Wprowadzenie do sporządzania charakterystyki psychologicznej nieznanymi sprawcami przestępstw*. Wyd. 2., poszerz. i popr. Centrum Psychologii Kryminalnej, Łomianki 2017.
- Gradoń K.: *Zabójstwo wielokrotne. Profilowanie kryminalne*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Hanausek T., Leszczyński J.: *Kryminologiczne i kryminalistyczne problemy zabójstw z lubieżności*. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995.
- Hicks S.J., Sales B.D.: *Profilowanie kryminalne*. Przekł. A. Sawicka-Chrapkowicz. Red. nauk. polskiego wyd. B. Lach. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Holmes R.M., Holmes S.T.: *Profiling Violent Crimes: An Investigative Tool*. 4th ed. Sage Publications, Los Angeles 2008.
- Hołyst B.: *Psychologia kryminalistyczna*. LexisNexis, Warszawa 2004.

- Jastrzębski J.M.: *Bestie. Zbrodnie i kary*. Wyd. 2. Wydawnictwo Aktywa, Frampol 2017.
- Kępiński A.: *Z psychopatologii życia seksualnego*. Wyd. 2. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1982.
- Korzeniowski L., Pużyński S.: *Encyklopedyczny słownik psychiatrii*. Wydawnictwo PZWL, Warszawa 1978.
- Kowalczyk M.H.: *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele, pedofile i ich resocjalizacja*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
- Kowalczyk M.H.: *Zabójcy i mordercy. Czynniki ryzyka i możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
- Kowalczyk-Jamnicka M.: *Zabójcy seryjni i wielokrotni. Studium kryminologiczno-wiktymologiczne*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021.
- Kubik A.: *Specyficzne zaburzenia życia seksualnego*. Wydawnictwo First Book, Warszawa 2011.
- Lach B.: *Profilowanie kryminalistyczne*. [Stan prawny na 1 grudnia 2013]. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014.
- Leistedt S. et al.: *Psychopathologie du tueur en serie*. „Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique” 2008, vol. 166 (8), s. 677-685. <https://doi.org/10.1016/j.amp.2008.07.003>.
- Leyton E.: *Polowanie na ludzi*. Przeł. M. Otto. „Al fine”, Warszawa 1986.
- Levin L.: *Serial Killers and Sadistic Murderers. Up Close and Personal*. Prometheus Books, New York 2008.
- Lew-Starowicz Z.: *Leczenie zaburzeń seksualnych*. Wydawnictwa Lekarskie PZWL, Warszawa 1997.
- Lew-Starowicz Z.: *Przemoc seksualna*. Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 1992.
- Lew-Starowicz Z.: *Seksuologia sądowa*. Wydawnictwo Prawnicze, Kraków 1988.
- Majchrzyk Z.: *Zabójcy i zabójczynie. Osobowość, motywy, uwarunkowania sytuacyjne. Analiza z perspektywy psychologicznego orzecznictwa sądowego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008.
- Marcinek A.: *Bite dzieci*. Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Tomaszowie Lubelskim. <http://www.ppp-tomaszow.pl/page/293/bite-dzieci.html> [dostęp: 18.06.2022].
- Meyer M.: *Hierarchie wartości jako wyznacznik zachowań sprzecznych z prawem. Polsko-niemieckie studium porównawcze*. Impuls, Kraków 2003.
- Palicka I., Klecka M., Przybyło J.: *Zaburzenia neurorozwojowe i ich wpływ na kształtowanie się przywiązania, na przykładzie dzieci z FAS/FASD – teoretyczne implikacje w praktyce klinicznej pracowników Fundacji Fa-*

- stryga. W: *Przywiązanie. Związki intymne, osobowość oraz problematyka kliniczno-terapeutyczna*. Red. K. Lubiewska. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2017, s. 164–181.
- „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (3). Pobrano z: http://pedagogika-rodziny.spoleczna.pl/attachments/article/PR_2_3.pdf [17.06.2022].
- Piwovarczyk M.: *Kontrowersje wokół seryjnych morderców na przykładzie Zdzisława Marchwickiego*. Prometeusz, [Zdzieszowice] 2010.
- Podstawy psychiatrii. Podręcznik dla studentów*. Red. S. Cwynar, M. Jarosz. Wyd. 2. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1978.
- Podstawy psychologii sądowej*. Red. M.J. Ackerman. Przekł. O. Waśkiewicz. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2005.
- Poppek A.: *Seryjni mordercy. Prawdziwe historie XX wieku*. G+J Gruner + Jahr Polska, Warszawa 2013.
- Pospizyl K.: *Psychopatia. Istota, przyczyny i sposoby resocjalizacji antysocjalności*. Wyd. 2. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- Profilowanie kryminalne*. Red. J. Konieczny, M. Szostak. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Seryjni mordercy – jaki wpływ na ich „karierę” ma dzieciństwo?* Ośrodki Terapii. <https://osrodkiterapii.pl/seryjni-mordercy-jaki-wplyw-na-ich-kariere-ma-dziecinstwo/> [dostęp: 18.06.2022].
- Siemienkiewicz K.: *Neurobiologiczne podłoże osobowości psychopatycznej*. „Przegląd Policyjny” 2017, nr 3 (127), s. 154–166. <http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0013.6110>.
- Stukan J.: *Polscy seryjni mordercy*. Prometeusz, Kraków 2009.
- Stukan J.: *Seksualni seryjni mordercy*. Psyche, [Opole] 2015.
- Stukan J.: *Seryjni mordercy*. Wyd. 3. popr. Wydawnictwo Aktywa, Frampol 2017.
- Szczęch U.: *Seryjni mordercy. Suma wszystkich lęków*. Wydawnictwo Psychoskok, Konin 2018.
- Szczęsny M.: *Morderstwo a zabójstwo – czym się różnią?* Kruczek. 30.08.2019. <https://kruczek.pl/morderstwo-a-zabojstwo-roznice/> [dostęp: 17.06.2022].
- Szmigielska J.: *Wybrane zagadnienia z zakresu etiologii zjawiska seryjnych morderstw*. I-BiS, Wrocław 2007.
- Uszkiewicz L.: *Zarys psychiatrii sądowej*. Wyd. 3. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1979.
- Wolska A.: *Wybrane warunki socjalizacji zabójców*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1999.
- Wolska K.: *Profil seryjnego mordercy*. Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach. Katowice. 2019. Praca dyplomowa. Wydruk komputerowy.

Wroński Ł.: *Seryjni i wielokrotni mordercy. Profilowanie psychologiczne i psychogeograficzne*. Wyd. 2. Centrum Psychologii Kryminalnej, Łomianki 2016.

Zimbardo F.: *Efekt Lucyfera Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?* Przeł. A. Cybulko et al. Red. nauk. M. Materska. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.